

Srbija je bila i ostala na rubu perifernog društva. Na tuđoj mudrosti utemeljeni recepti o tome kako se iz toga iščupati, ograničene su upotrebljivosti, naglašava Calic. Više može da koristi poznavanje sopstvene istorije. Zato bi bilo poželjno i potrebno prevesti njenu knjigu na srpski jezik i ohrabriti mlade istraživače da sa istim žarom, istom merom smelosti, osetljivosti i prijemčivosti zagrizu u kompleksnu problematiku socijalne istorije Srbije. Jedno od najvažnijih pitanja koje je u

knjizi, nažalost, ostalo neobrađeno je pitanje nacionalne homogenizacije. Dr Calic s pravom ukazuje na nepreglednu heterogenost etničkih, kulturnih, regionalnih elemenata u periodu koji ona obrađuje. Iz toga nastaje srpska nacija. Bilo bi iznad svega zanimljivo istražiti ovaj proces konstrukcije "izmaštane zajednice" (B. Anderson) iz sveg tog šarenila.

Dr Mtra BOGDANOVIĆ

Čedomir Popov, *Politički frontovi Drugog svetskog rata*, Biblioteka nastave istorije, Novi Sad 1995.

Evo, najzad, jedne od najkraćih i najlepših sinteza u moru naučne, pseudonačne i publicističke literature o najstravičnijem krvoproliću o dosadašnjoj istoriji čovečanstva – Drugom svetskom ratu (1939-1945). Njen autor je jedan od najpoznatijih istoričara opšte i nacionalne istorije, i kao istoričar – istraživač i kao profesor Novosadskog univerziteta i ugledni javni radnik.¹ Knjiga je nastala redigovanjem i dopunom autorovih predavanja na specijalnom kursu za studente istorije sedamdesetih godina. U trideset naslova poglavlja (lekcija), od kojih su najkraće na jednoj a najobimnije na 26 strana, dato je sve što je najznačajnije za razumevanje političke istorije Drugog svetskog rata. U poslednjem poglavlju "Bibliografska beleška" autor je objasnio kako je delo nastalo i dao "upustvo o izvorima i literaturi do kojih se lako može doći u našim bibliotekama i univerzitet-skim seminarima i na osnovu njih eventualno, proširivati znanje o pojedinim pitanjima obrađivanim i doticanim u ovoj knjizi" (151). Autor je izostavio uobičajeni

uvod, upućujući čitaoce na svoju knjigu "Od Versaja do Danciga" koja sadrži predistoriju Drugog svetskog rata.

Autor ovog prikaza prati naučnu historiografsku produkciju već gotovo pola veka i može sa zadovoljstvom konstatovati da je ovo, uz knjigu akademika Sime Ćirkovića "Srbi u srednjem veku", izašloj, takođe, ove godine, najraća, najfunkcionalnija i najlepša sinteza koja je vrhovni ishod svake nauke, a koje neki naši istraživači često potcenjuju ne razlikujući naučnu sintezu od kompilacije. Nedostaje im snage da se odlepe od "analize" dokumenata, koja se svodi, ponekad, na njihovo prepričavanje i konfrontiranje. Takva dela koja bujaju a ne cvetaju zbunjuju i stručnjake, jer se "od drveća ne vidi šuma", a što je ponekad najgore indoktrinišu širu čitalačku publiku koja na taj način dobija iskrivljenu sliku o istoriji kao nauci.

Ova najnovija knjiga akademika Popova korisno će poslužiti svakom ko se bavi istorijskom naukom ili se interesuje za njene rezultate: naučniku istoričaru kao metodološki uzor za sintezu; nastav-

1 Čedomir Popov (1936), redovni profesor opšte istorije na Filozofskom fakultetu i predsednik Ogranka SANU u Novom Sadu, objavio je preko 250 naučnih, stručnih i publicističkih radova, među kojim osam knjiga iz opšte istorije i istorije Srba u novom veku, od kojih navodimo: *Francuska i Srbija* (1974), *Od Versaja do Danciga* (1976), *Građanska Evropa 1770-1870*, t.I-II (1989), *Evropa i građanske revolucije od XVII do XX veka* (1992) kao i niz odlično obrađenih poglavlja iz istorije Srbije u Istoriji srpskog naroda, izdanje SKZ, knjiga V₁ i VI₁ (1981, 1983).

niku istorije da osmisli i na savremeni način obradi ovo važno, programom predviđeno građivo; piscima udžbenika i školskih priručnika da iz nje uzimaju osnovne podatke i umne ocene i, najzad, obrazovnom čitaocu da sazna sve što je najznačajnije o ovom sudbonosnom događaju, čije neslavne "rezultate" svi danas osećamo, ne znajući im istorijske korene. Pojava ove knjige akademika Popova je i "politički" aktuelna, jer se poslednjih godina, usled promene međunarodnih okolnosti izazvanih krahom "realnog socijalizma", do neviđenih razmera razvila publicistika i pseudonauka koja pojedine događaje iz Drugog svetskog rata, kao i rat u celini "obrađuje" senzacionalistički, pristrasno tako da i stručnjake zbunjuje, a neupućene čitaoce indoktrinise u najgorem smislu te reči. Odgovor na ovu pseudoistoriju ne mogu dati debele naučne analize na osnovu arhivske građe, nego samo ovako, na nauči zasnovane i produbljene kratke sinteze. Time knjiga akademika Popova ispunjava osnovnu socijalnu funkciju istorijske nauke: širenje istorijskih znanja kod školske omladine i naroda u celini.

Knjiga je podeljena u trideset kratkih "poglavlja" čiji naslovi odgovaraju sadržini, kratko su formulisani i iz njihovog pregleda jasno se vidi sveobuhvatnost bitnih političkih fenomena koji određuju uzroke, tok, rezultate i karakter rata. Materija je obrađena hronološki i tematski i obavešteni čitalac može saznati i umno formulisane zaključke o vojnim, socijalnim i privrednim aspektima rata kroz strogu selekciju ključnih podataka potkrepljenih brojkama i procentima. Svi konkretni podaci su tako "majstorski" uklopljeni da ne remete osnovnu nit teme niti knjige u celini. Autor je, kao iskusan pedagog, počeo izlaganje na nekonvencionalni način. Ono što bi u višetomnoj istoriji Drugog svetskog rata došlo na kraju "analize" svih faktora rata kod Popova je na samom početku. Knjiga, pored kratkog uvoda od nepune stranice, počinje poglavljem "Karakter Drugog svetskog rata" (str. 6-12), gde je u najsazetijem obliku dao svestranu ocenu rata kojoj ne

treba ništa više dodati, ali iz koje se ne može ništa izostaviti. Ako se za čitaoce ovog prikaza može nešto izdvojiti to je da je Drugi svetski rat "prvi pravi totalni rat najvećeg dela čovečanstva. Totalni karakter rata u zemljama koje su se našle u središtima zbivanja (Evropa i deo Azije) ispoljava se u nestajanju granice između delova fronta i pozadine, u mobilizaciji čitavog stanovništva – žena, dece, starih osoba – za ratne napore. Zahvaljujući tome, ima procena da je 80-90 procenata svetskog stanovništva neposredno, ili posredno kroz rad za vojne svrhe bilo uključeno u ratne događaje". (8) Ističe se najznačajnija konstatacija savremene historiografije "da je ovaj rat najjemenitiji rezultat istorijskog procesa spajanja, odnosno srastanja u jedinstvenu pojavu nacionalizma i imperijalizma (podvukao M.P.) – dvaju fenomena nastalih i izgrađenih na prelazu iz XIX u XX stoleće. Ovo srastanje odigralo se, najpre i u najvećoj meri, kod Nemaca i Italijana, dvaju naroda koje su docnije od ostalih velikih naroda Evrope doživeli punu nacionalnu afirmaciju i ujedinjenje". Što je još pogubnije, ovakva osvajačka politika nacističke Nemačke, fašističke Italije i militarističkog Japana imala je jaku istorijsku osnovu jer su se "ovi stavovi nacionalista i imperijalista uklapali u civilizacijsko obeležje savremene industrijske epohe (podvukao M.P.)... potrebu šireg ekonomskog povezivanja i integrisanja različitih delova sveta – onih industrijskih razvijenih i onih koji poseduju sirovine, energetske materijale, jevtinu radnu snagu, i potencijalno prostrana tržišta. Pošto se to povezivanje vršilo u uslovima građanskog društva opterećenog isključivim nacionalizmom i dominacijom krupnog kapitala ono je neizbežno poprimilo oblike kolonijalnih osvajanja, ekonomske, političke i teritorijalne podele sveta". (9)

Autor prihvata periodizaciju po kojoj se Drugi svetski rat deli u dve osnovne faze: evropsku (septembar 1939 – decembar 1941) i svetsku (decembar 1941 – septembar 1945). U okviru ovakve periodizacije ređaju se poglavlja u kojim se

sažeto obrađuju najznačajniji fenomeni rata i čiji je kvalitet obrnuto proporcionalan kvantitetu. Nema mogućnosti da se u ovom prikazu navode ni naslovi tih poglavlja, samo ističemo da od najkraćeg (1/2 strane) do najobimnijeg (26 strana) čine skladne celine koje na čitaoca ostavljaju snažan iako dramatičan utisak. Ne možemo odolati stručnoj "deformisanosti" da ne prikažemo autorovo najobimnije poglavlje "Pokreti otpora i revolucije u Evropi 1939-1945". (str. 92-115). Iz njega se vidi da su pokreti otpora bili snažna podrška antihitlerovskoj koaliciji, neka vrsta permanentnog unutrašnjeg fronta koju fašističke sile, uz nečuvene brutalnosti, nisu mogle ugušiti. Ovo poglavlje sadrži istinite, umne i pravedne ocene pokreta otpora u celini i kratke ocene svakog oblika otpora i njihove osobenosti istorijski uslovljene tradicijom i strategijskim značajem pojedinih zemalja. Ove objektivne i na naučnim činjenicama zasnovane ocene su utoliko značajnije što o pokretima otpora postoji u svim zemljama brojna, kontroverzna i najčešće nekritički pisana literatura koja, iz patriotskih razloga, predimenzionira pokret svoje zemlje, a minimizira u nekim zemljama koje joj nisu "prijateljske". Sem toga u literaturi o pokretima otpora postoje nepremostive razlike u prikazivanju različitih grupacija unutar svake zemlje, pogotovo unutar zemalja gde je levičarski pokret bio uticajan ili dominirao. Čedomir Popov i ovde je ispoljio erudiciju, krtičnost i istinoljubivost. Svakom i najmanje značajnom obliku otpora fašizmu on priznaje istorijsko dostojanstvo, nigde ne preterujući i ništa ne minimizirajući. Za potvrdu ove naše ocene poglavlja o pokretima otpora navodimo sledeću opštu ocenu našeg autora:

"Pokreti otpora razvili su se u svim od nacizma i fašizma pokorenim zemljama: Albaniji, Austriji, Belgiji, Čehoslovačkoj, Danskoj, Francuskoj, Holandiji, Jugosla-

viji, Luksemburgu, Norveškoj, Poljskoj, SSSR.² Postojali su i u državama koje su njihovi vlastodršci upregli u kola osovine Rim-Berlin-Tokio (Rumuniji, Bugarskoj i Mađarskoj), a trajali su još iz predratnih godina, da bi se krajem rata znatnije razvili i u samim državama nosiocima agresije i osvajanja – Nemačkoj i Italiji. Zato se i može reći da je prvo i najvažnije obeležje pokreta otpora u evropskim zemljama *njihov antifašistički, demokratski i emancipatorski karakter* (podvukao M.P.) (93).

Autor se nije zadržao na ovim opštim ocenama. On je sažeto ali tačno ocenio karakter svakog od navedenih pokreta, dajući im mesto u opštoj borbi protiv fašizma. Iznoseći razlike u efektima svakog pokreta otpora, on to objašnjava istorijskim okolnostima u kojima je određeni pokret delovao.

Veoma je metodološki važna konstatacija autora da pokreti otpora, kada se radi o njihovim oblicima, imaju više zajedničkog nego različitog a to su: "partizanski (gerilski) način ratovanja, velika rasprostranjenost diverzantskih akcija, sabotaža i pojedinačnih napada na privredne objekte i materijalna dobra, te pripadnike okupacionih snaga i njihovih kolaboranata; zatim obaveštajna delatnost, propagandni rad, ideološka i kulturna delatnost itd". (94). Autor, naravno, navodi i sve razlike u pokretima otpora koje su proisticale iz unutrašnjeg rasporeda snaga i uticaja pojedinih sila antifašističke koalicije. Ali, od svih tih razlika najvažnije su one koje proističu iz generalne podele pokreta otpora "na dva krila, oba antifašistička ali u društvenom, političkom i ideološkom pogledu bitno različita: građansko i komunističko (podvukao M.P.). Među njima su postojale, razume se, i neke prelazne struje i orijentacije, ali je linija razgraničenja među ovim krilima uglavnom jasno uočljiva i obeležena je

2 Autor je namerno zemlje naveo abecedom, jer je rukopis verovatno bio otkucan latinicom, kako ne bi u nabranjanju došao u iskušenje da ih navodi po veličini i značaju otpora. Izdavač ćirilicnog izdanja trebalo je abecedni redosled da pretvori u azbučni (primedba M.P.).

latentnim ili otvorenim elementima su-
protnosti i neslaganja različite oštine i
nepoverljivosti koji su na pojedinim me-
stima nosili **elemente** građanskog rata
(podvukao M.P.). Svako od ovih krila za
svoja opredeljenja i ciljeve tražilo je po-
držku, razumevanje pa i pomoć od one sile
ili onih sila koalicije ujedinjenih naroda,
koje su im po prirodi svog socijalno-poli-
tičkog bića bile najbliže. Građanska krila
pokreta su se za takvu podršku i zaštitu
obraćali centrima antifašističkog otpora
na Zapadu tj. u kapitalističkim zemljama
– Velikoj Britaniji i Sjedinjenim Američ-
kim Državama. Komunistička krila su,
razume se, bila upućena na SSSR – do
maja 1943, preko Kominterne, a posle
toga direktno, preko organa sovjetske vla-
de" (95, 96).

Autor ističe da su zapadni saveznici,
iz želje da u okupiranim zemljama pora-
vrata *status quo*, zagovarali atentizam (po-
litiku čekanja) a SSSR radikalizam pokre-
ta otpora i to kako zbog potrebe pomoći
njegovoj natčovečanskoj borbi, tako i radi
jačanja komunističkih krila pokreta kao
svojih eksponata. U svetlu ove ocene,
koja je opšta za sve pokrete otpora pa i
one koji su prerasli u revolucije (Jugosla-
vija, Albanija, Grčka), deplasirani su, is-
politizovani i nenaučni najveći deo napisa
i polemika koje u NOR-u Jugoslavije vide
samo oslobodilački ili isključivo karakter
građanskog rata. Naravno da ovo ne

isključuje konkretnu analizu ko je, koliko
i kada uzimao aktivno učešće u borbi
protiv okupatora, a ko je, koliko i kada
taktički i strateški izbegavao oružane
borbe protiv okupatora ili sa njim kolabo-
rirao.

Na kraju bismo o knjizi akademika
Popova istakli sledeće.

Dobili smo "zlatnu" knjigu, malu obi-
mom a veliku po metodološkom značaju
istinitosti, odmerenosti i činjeničnoj zasno-
vanosti. Naučnici – istraživači pojedinih
događaja i pojava iz istorije Drugog svet-
skog rata imaju čvrst temelj u njenim
opštim ocenama. U nauci važi obrnuti
proces od onog u istorijskoj stvarnosti.
Stvarnost se kreće kroz pojedinačne do-
gađaje i pojave ka posebnim i opštim a
naučnik ne može izučavati posebne i po-
jedinačne pojave ako su mu nepoznati
uzroci, tok i posledice na opštem planu.
Rad Čedomira Popova najbolje pokazuje
da je za uspeh u naučnom historiografskom
radu potrebno poznavanje teorije i na njoj
konkretno izgrađene metodologije istorij-
ske nauke, a iznad svega potrebni su
talenat i erudicija istoričara koji to pri-
menjuje u naučnom radu, bilo analitičkom
na osnovu izvora (koje se kod nas prete-
rano ceni), bilo sintetskom (po kome se
meri domet historiografije u svetu).

Mr Milutin PEROVIĆ

Dimitrije Dimo Vujović, *Francuski masoni i jugoslovensko pitanje 1914-1918*, Beograd 1994.

U bogatom historiografskom opusu ovo
je poslednje objavljeno monografsko
delo istaknutog istoričara naše savremene
istorije akademika Dimitrija Dima Vujo-
vića. I ovoga puta Vujović se opredelio da
obrađi jednu posebno posebno osetljivu, a iznad
svega malo poznatu a značajnu problema-
tiku iz vremena Prvog svetskog rata i
stvaranja jugoslovenske države. Iskusnom
istoričaru nije promakla historiografska be-
lina sa brojnim kontroverzama oko uloge
masonerije u okvirima jugoslovenske ide-

je i rešavanja jugoslovenskog pitanja
1914-1918. godine.

Kao pisac mnogih knjiga i studija iz
oblasti crnogorsko-srpskih odnosa, istorije
Crne Gore, diplomatskih odnosa Crne Go-
re i Srbije sa Francuskom, Italijom, Tur-
skom i Bugarskom, zatim stvaranja i po-
litičkog života jugoslovenske države, D.
Vujović je, po nekom pravilu, birao najo-
setljivije teme, one teže za naučnu obradu
i prezentaciju, bez kojih se nije mogla
sagledati celina istorijskog procesa. Poput